

Uchwała z dnia 7 maja 2010 r., III CZP 34/10

Sędzia SN Kazimierz Zawada (przewodniczący)

Sędzia SN Marek Sychowicz (sprawozdawca)

Sędzia SA Jan Futro

Sąd Najwyższy w sprawie z wniosku Alicji J. przy uczestnictwie Katarzyny G. o podział majątku wspólnego i zniesienie współwłasności, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 7 maja 2010 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Białymstoku postanowieniem z dnia 12 lutego 2010 r.:

"1. Czy w przypadku zgłoszenia przez jednego z małżonków roszczenia z art. 231 § 1 k.c. w sprawie o podział majątku wspólnego, rozstrzygnięcie o tym roszczeniu powinno mieć charakter orzeczenia prejudycjalnego (postanowienie wstępne, częściowe) czy też rozstrzygnięcie o tym roszczeniu może nastąpić dopiero w orzeczeniu o podziale majątku wspólnego?"

2. Czy w przypadku zgłoszenia przez jednego z małżonków roszczenia z art. 231 § 1 k.c. w sprawie o podział majątku wspólnego sąd – w razie ziszczenia się ustawowych przesłanek z tego artykułu – jest zobligowany do pozytywnego rozstrzygnięcia w tym przedmiocie w sytuacji, gdy uznaje za niezasadne przyznanie stronie zgłaszającej to roszczenie części lub całości nieruchomości, na której został poczyniony nakład w postaci wzniesionego budynku?"

podjął uchwałę:

1. W sprawie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami sąd rozstrzyga o roszczeniu przewidzianym w art. 231 k.c. w orzeczeniu kończącym postępowanie. Sąd może wydać postanowienie częściowe lub postanowienie wstępne, jeżeli uzasadniają to okoliczności sprawy.

2. O tym, czy roszczenie przewidziane w art. 231 k.c. należy uwzględnić, czy też zasądzić odpowiednią kwotę tytułem zwrotu nakładów – polegających na wzniesieniu budynku – poczynionych z majątku wspólnego na majątek

osobisty jednego z małżonków, decydują okoliczności sprawy.

Uzasadnienie

W sprawie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami – wnioskodawczynią Alicją J. i Tadeuszem J. – Sąd Rejonowy w Białymstoku ustalił, że związek małżeński ustał na skutek śmierci męża, po którym, na podstawie testamentu, spadek nabyła córka, uczestniczka Katarzyna G. Poza tym Sąd Rejonowy ustalił, że na nieruchomości stanowiącej majątek osobisty męża małżonkowie wzniesli ze środków należących do ich majątku wspólnego budynek mieszkalny. Wnioskodawczynie zażądała dokonania rozliczenia tego nakładu przez przeniesienie na nią udziału w wymienionej nieruchomości, odpowiadającego jej udziałowi w majątku wspólnym. Postanowieniem z dnia 30 października 2009 r. Sąd Rejonowy uwzględnił to żądanie i zobowiązał uczestniczkę do złożenia oświadczenia, że przenosi na rzecz wnioskodawczyni udział w wysokości 1/2 części nieruchomości za równoczesną zapłatą kwoty 35 755 zł, a następnie zniósł współwłasność tej nieruchomości i dokonał podziału majątku wspólnego w ten sposób, iż nieruchomość przyznał uczestniczce i zasądził od niej na rzecz wnioskodawczyni tytułem spłaty kwotę 114 910,12 zł.

Przy rozpoznawaniu apelacji wniesionej przez wnioskodawczynię i uczestniczkę powstały przytoczone na wstępie zagadnienia prawne budzące poważne wątpliwości, które Sąd Okręgowy w Białymstoku przedstawił do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu. Według Sądu Okręgowego, skuteczność orzeczenia wydanego na podstawie art. 231 § 1 k.c., które zastępuje oświadczenie woli właściciela nieruchomości o przeniesieniu jej własności (art. 64 k.c.), uzależniona jest od spełnienia przez nabywcę nieruchomości świadczenia wzajemnego w postaci zapłaty wynagrodzenia w ustalonej wysokości i powstaje dopiero z chwilą nadania orzeczeniu klauzuli wykonalności (art. 1047 § 2 k.p.c.). Jednocześnie Sąd Okręgowy wskazał na orzeczenia Sądu Najwyższego, według których prawomocny wyrok uwzględniający roszczenie przewidziane w art. 231 k.c. ma skutek z chwilą jego uprawomocnienia się. (...)

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Dopuszczalność orzekania o roszczeniu przewidzianym w art. 231 k.c. w postępowaniu o dział spadku została w praktyce sądowej przesądzona uchwałą

pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1969 r., III CZP 12/69 (OSNCP 1970, nr 3, poz. 39). Później rozszerzono ją na inne postępowania działowe, w tym na postępowanie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami (zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 1985 r., III CZP 7/85, OSNCP 1985, nr 11, poz. 170, oraz uzasadnienia uchwał Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 1982 r., III CZP 54/81, OSNCP 1982, nr 5-6, poz. 71 i z dnia 12 czerwca 1986 r., III CZP 26/86, OSNCP 1987, nr 5-6, poz. 73). Pomimo zastrzeżeń zgłaszanych w piśmiennictwie co do zasadności tego stanowiska, w orzecznictwie jest ono utrwalone.

Według poglądu przeważającego w doktrynie i judykaturze, orzekanie o roszczeniu uregulowanym w art. 231 k.c. w postępowaniu o podział majątku wspólnego mieści się w ramach rozstrzygnięcia o zwrocie nakładów poczynionych z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków lub odwrotnie (art. 567 § 1 k.p.c. w związku z art. 45 k.r.o.). O zwrocie tych nakładów sąd rozstrzyga w zasadzie, jak wynika z art. 45 k.r.o., zasądzając odpowiednią kwotę pieniężną, jeżeli jednak nakłady te polegają na wzniesieniu budynku lub innego urządzenia w okolicznościach określonych w art. 231 k.c., dopuszczalne jest – w razie złożenia takiego wniosku – rozstrzygnięcie o nich przy zastosowaniu tego przepisu. W przypadku wzniesienia przez małżonków ze środków pochodzących z majątku wspólnego budynku lub innego urządzenia na nieruchomości wchodzącej w skład majątku osobistego jednego z małżonków, możliwe jest więc nakazanie złożenia temu małżonkowi oświadczenia woli o przeniesieniu na drugiego małżonka udziału we własności tej nieruchomości odpowiadającego jego udziałowi w majątku wspólnym, za zapłatą odpowiedniego wynagrodzenia (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 1985 r., III CZP 7/85).

Wątpliwość, czy w postępowaniu o podział majątku wspólnego o roszczeniu przewidzianym w art. 231 k.c. można rozstrzygać postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie, czy też postanowieniem wstępnym lub częściowym, Sąd Okręgowy powiązał ze skutecznością orzeczenia wydanego na podstawie wymienionego przepisu. W piśmiennictwie wyrażono pogląd, do którego odwołał się Sąd Okręgowy, że skuteczność wyroku wydanego na podstawie art. 231 § 1 k.c., zastępującego oświadczenie woli właściciela nieruchomości o przeniesieniu jej własności (art. 64 k.c.), uzależniona jest od spełnienia przez samoistnego posiadacza nieruchomości, który wniósł na niej budynek lub inne urządzenie,

świadczenia wzajemnego w postaci zapłaty wynagrodzenia w ustalonej wysokości i powstaje dopiero z chwilą nadania wyrokowi klauzuli wykonalności (art. 1047 § 2 k.p.c.). Pogląd ten jest też obecny w orzecznictwie Sądu Najwyższego (zob. wyrok z dnia 19 lutego 1998 r., III CKN 375/97, OSNC 1998, nr 10, poz. 161). Sąd Okręgowy dostrzegł, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego wyrażony został także inny pogląd, podzielany przez niektórych przedstawicieli doktryny, iż na skutek realizacji roszczenia przewidzianego w art. 231 k.c. na drodze sądowej własność nieruchomości przechodzi na samoistnego posiadacza, który wznosił na niej budynek lub inne urządzenie, z chwilą uprawomocnienia się wyroku (art. 64 k.c., art. 1047 § 1 k.p.c.; por. uchwała składu siedmiu sędziów z dnia 7 stycznia 1967 r., III CZP 32/66, OSNCP 1968, nr 12, poz. 199 oraz wyrok z dnia 20 czerwca 1974 r., II CR 309/74, OSNCP 1975, nr 6, poz. 96). Nie ma podstaw do przyjęcia, że pogląd ten nie obejmuje postanowienia wydanego w postępowaniu o podział majątku wspólnego, które uwzględnia roszczenie wynikające z art. 231 k.c.; jego zastosowanie do tego postanowienia usuwa źródło wątpliwości, które spowodowały przedstawienie Sądowi Najwyższemu pierwszego z rozstrzyganych zagadnień prawnych, przy czym należy zauważyć, że zajęcie stanowiska odmiennego prowadziłoby do zbędnych, trudnych do usunięcia komplikacji.

Zasadą jest, że o podziale majątku wspólnego i o wszystkich kwestiach ubocznych podlegających rozstrzygnięciu w tym postępowaniu (art. 567 § 1 k.p.c.) sąd orzeka w postanowieniu kończącym postępowanie w sprawie. Ustawa przewiduje, że co do niektórych kwestii sąd może wydać postanowienie wstępne; dotyczy to rozstrzygnięcia o żądaniu ustalenia nierównych udziałów małżonków w majątku wspólnym (art. 567 § 2 k.p.c.) oraz rozstrzygnięcia sporu o istnienie uprawnienia do żądania podziału majątku wspólnego jak również sporu między małżonkami o to, czy pewien przedmiot wchodzi w skład majątku wspólnego (art. 685 w związku z art. 567 § 3 k.p.c.). W postępowaniu o podział majątku wspólnego mają ponadto na podstawie art. 13 m 2 k.p.c. odpowiednie zastosowanie przepisy o procesie dotyczące wyroku częściowego (art. 317 k.p.c.) i wyroku wstępnego (art. 318 k.p.c.). W drodze wyjątku od zasady, że rozliczenie nakładów poczynionych z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków i odwrotnie następuje przy podziale majątku wspólnego, rozliczenie takie, jeżeli wymaga tego dobro rodziny, może nastąpić wcześniej (art. 45 § 2 k.r.o.). W związku z tym orzeczenie rozstrzygające o roszczeniu przewidzianym w art. 231 k.c. może być –

jeżeli jego wcześniejsze wydanie jest uzasadnione dobrem rodziny – zawarte w postanowieniu częściowym wydanym w sprawie o podział majątku wspólnego, poprzedzającym wydanie postanowienia kończącego postępowanie w tej sprawie. Nie jest też wykluczone wydanie postanowienia wstępnego, będącego jednocześnie postanowieniem częściowym, rozstrzygającego o zasadzie roszczenia przewidzianego w art. 231 k.c., bez ustalenia wysokości wynagrodzenia należnego za przeniesienie własności udziału w nieruchomości.

Należy podkreślić, że w żadnym wypadku wydanie wyroku częściowego lub wyroku wstępnego, a w postępowaniu nieprocesowym wydanie postanowienia częściowego lub postanowienia wstępnego nie jest obligatoryjne i od wydania tych orzeczeń nie jest uzależnione wydanie orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie. Z możliwości wydania orzeczenia częściowego lub orzeczenia wstępnego sąd powinien skorzystać jedynie wówczas, gdy jest to celowe i pozwala na rozstrzygnięcie sprawy w części albo powoduje przesądzenie o spornej zasadzie żądania lub innej kwestii ubocznej podlegającej rozstrzygnięciu, bez prowadzenia postępowania w pozostałym zakresie, które nie jest potrzebne do wydania orzeczenia częściowego lub może okazać się zbędne, gdyby orzeczenie wstępne okazało się wadliwe. Dotyczy to także rozstrzygnięcia o roszczeniu przewidzianym w art. 231 k.c. w sprawie o podział majątku wspólnego; sąd może w tym przedmiocie wydać na podstawie art. 317 lub 318 w związku z art. 13 § 2 k.p.c. postanowienie częściowe lub postanowienie wstępne, jeżeli celowość ich wydania uzasadniają okoliczności sprawy.

Jeżeli roszczenie przewidziane w art. 231 k.c. jest dochodzone w procesie, warunkiem przeniesienia własności nieruchomości na jego podstawie jest żądanie uprawnionego. Sąd jest nim związany, zatem jeżeli stwierdzi, że wymagane przesłanki są spełnione, obowiązany jest uwzględnić powództwo. W sprawie o podział majątku wspólnego rozliczenie nakładów z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków w drodze wykorzystania instytucji przewidzianej w art. 231 k.c. może też nastąpić tylko wówczas, jeżeli zażąda tego jeden z małżonków. Nie można jednak przyjąć, że sąd jest związany tym żądaniem; jest obowiązany dokonać rozliczenia nakładów poczynionych z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków, lecz o tym, czy należy uwzględnić roszczenie przewidziane w art. 231 k.c., czy też zasądzić odpowiednią kwotę pieniężną, powinny decydować okoliczności sprawy. Jak trafnie wskazano w

piśmiennictwie, w sprawie o podział majątku wspólnego, ze względu na specyfikę prawa rodzinnego, uwzględnienie roszczenia przewidzianego w art. 231 k.c. nie zależy tylko od spełnienia określonych w tym przepisie przesłanek, lecz również od tego, czy nie sprzeciwia się zasadom współżycia społecznego. (...)

Z tych względów Sąd Najwyższy podjął uchwałę, jak wyżej.